

Fórizs Sándor

Egy bírósági ítélet 1958-ban

1. Az események körülményei

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára határőrségi okmánygyűjteményében található egy dosszié Kovács István határőrrel szemben lefolytatott bírósági eljárás dokumentumaival.¹ A történések, amelyek az olvasó előtt kibontakoznak, erre az időszakra tipikusnak mondhatók és rendkívül tanulságosak. Egyben jellemzőek a határőrség 1957. évi működésére, az akkor kialakult rendkívüli viszonyokra. Lényegében egy minősített időszakai eset katonai bírósági feldolgozásáról van szó.

Az okmánygyűjteményben egy levéltári nyilvántartási szám alatt három irat található:

- Egy kísérő levél² a Budapesti Katonai Bíróságtól a BM. Határőr Parancsnokság részére a határőr két bírósági ítélete másolatának megküldéséről 1958. október 29-i dátummal.

- A Budapesti Katonai Bíróság ítélete 1958.05.23-ai dátummal.

- A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága másodfokú ítélete 1958.szeptember 4-ei dátummal.

A körülményekről tudnunk kell, hogy 1956. november 4-ére a határőrség szervezeti és működési szempontból

¹ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 13. sz. doboz III/3-4. tárgykör 145. folyószám. Iratgyűjtő.

² „Tárgy: Kovács István v. határőr elleni bűnügy.” – Eredeti nyilvántartási száma: B.IV.03/1958.

lényegében összeomlott. Megszűnt az államhatárok őrizete. Az országos parancsnokságnak másfél – két évre volt szüksége, egészen 1958 közepéig, hogy az eredeti rendet visszaállítsa. A határ őrzése egyik kulcsfontosságú elemének a sorkatonaság bizonyult. A járőrrendszerű szolgálati tevékenység, a két-három fős egységek működésén és a határőrök hozzáállásán nyugodott. '56. novemberre ez a hozzáállás roppant meg, különösen az október 30-a után szerveződött katonatanácsok tevékenysége révén³. A határőrség parancsnoksága az országos politika elvárásainak megfelelően mindent megtett a határőrizet megszilárdításáért. Az egyik legsúlyosabb problémát a katonák külföldre szökése jelentette, amelyet rendszabályok sorával próbáltak megelőzni, megakadályozni, a politikai propagandától⁴ a szoros ellenőrzésig. Az ilyen rendkívüli eseményeket szinte ugyanígy értékelték és vették fel ellene a küzdelmet más szocialista országok is. Deák József tanulmányában a Csehszlovák megítélést, problémakezelést mutatja be.⁵ Valószínűleg matematikai pontossággal nem fogjuk megtudni, hányan követtek el úgynevezett „hazaárulást”. A határőrségi jelentések sem egységesek ebben a kérdésben. A tényleges adatok megállapítását nehezíti, hogy még 1957 nyarán is kerültek elő olyan katonák, akiket külföldre szököttnek könyveltek el, de valójában az országban maradtak, otthon tartózkodtak. Ugyanakkor a hazatérteket hol ide, hol oda számolták, állandóan módosítva a számokat. A

³ FÓRIZS Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, 2019/1-2. szám, 96-111. o.

⁴ DEÁK József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations.*, 2015/1. szám, 102–113. o.

⁵ DEÁK József: Külföldi határőrizeti anyagok megjelenése a Belügyi Szemle Tájékoztatójában (1964–1972). *Magyar Rendészet*, 2016/1. szám, 30. o.

témában több lista is található a levéltárban, ezek egyike egy jelentés,⁶ amelynek címzettje a BM Személyzeti Főosztály Titkársága, dátuma 1957. június 6. A listán 519 név szerepel, közöttük 17 tiszt. Külön, „ideiglenesen hagyta el az országot” címmel 85 főt jelölnek, akik a kiszökést követően visszatértek. Az érintettek közül 117 fő 1957-ben június elejéig követte el a cselekményt. Több olyan esetet is ismerünk, amikor a katonák között a szökések közben fegyverhasználatra került sor és megsebesítették illetve lelőtték egymást, amiből következtethetünk a jelenség súlyosságára. Az országos vezetés rendelkezésére álló eszközök között lényeges szerepet játszottak a katonai ügyészségi és bírósági eljárások⁷. A határőrség helyzetét ezen a téren segítette, hogy szervezetében „saját” ügyészség működött „Magyar Népköztársaság Határőrség Katonai Ügyészsége” megnevezéssel 1958. január 1-ig, amikor az önálló határőr katonai ügyészséget megszüntették és az ügyek átkerültek a területi (regionális) katonai ügyészségekhez.⁸

2. Mi történt ebben a konkrét esetben?

Kovács István határőr 1957. áprilisban vonult be sorkatonai szolgálatra Debrecenből, Sopronban az ottani ezrednél kapott kiképzést. Az áprilisi volt a határőrségnél az első bevonulás az

⁶ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 12. sz. doboz III/1. tárgykör 43. folyószám. „Kimutatás a Határőrség állományából 1956. október 23.-tól 1957. június 1.-ig hazaárulást elkövetőkről.”

⁷ FÓRIZS Sándor: Katonai ügyészségi és bírósági eljárások a határőrség tagjaival szemben 1956-57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53-87. o.

⁸ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 1. sz. doboz I/1-2. tárgykör 1. folyószám. Az országos parancsnok 01. sz. parancsa, 1958.01.02. Az önálló határőr katonai ügyészség megszüntetése 1958. január 1-el.

'56-os eseményeket követően. A határőrség vezetése nagy reményeket fűzött az új állományhoz, akik kimaradtak a fegyveres felkelést követő felbomlásból, és így velük mintegy „tisztá lappal” lehetett kezdeni az újjászervezést. A három régi sorkatonai korosztályból kettőt '56 novemberben és '57 februárban leszereltek, égető szükség volt a jól kiképzett új gárdára. Fokozott személyi és családi biztonsági ellenőrzés alapján igyekeztek kiválasztani a kiegészítő parancsnokságok a határőrség speciális elvárásainak megfelelő bevonulókat.

Határőrünk munkás családból származott, ami nagyon megfelelt az akkori követelményeknek. Egyszerű ember volt, apja útkarbantartó, már 1955-ben elhunyt, öt testvére közül három még iskolás, kettő ipari munkás. Épületlakatos foglalkozású, nyolc általános végzettségű, bevonulása előtt segédfűtőként dolgozott.

Az elsőfokú bírósági ítélet indoklása is tartalmazza, hogy a kiképzésen általában fegyelmezetlen magatartást tanúsított és ezért vele szemben különböző tiltott fenyegetéseket alkalmaztak, meg nem engedhető módon bántak vele. Olyan büntetésekben részesítették, amelyeket a katonai szabályzat nem tartalmaz, nem tesz lehetővé. Egy hétig teljes menetfelszerelésben kellett részt vennie a kiképzésen, illetve abban kellett a körletet takarítania. „Ez a bánásmód nevezettet elkészerítette”, állapítja meg az indoklás.

'57 június 8-án az alakulat lövészetben vett részt⁹. Itt is teljes menetfelszerelésben kellett a foglalkozáson ténykednie. Elsőként, egyedül küldték ki a löveredmény megtekintésére a céltáblákhoz. Ekkor felszerelését lerakta és megszökött. A következő éjszaka átjutott Ausztriába, ahol táborba került.

⁹ Szökése szerepel a MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok között található, országos parancsnok 90. sz. 07.22-én kelt parancsában „hazaárulás” minősítéssel.

Innen mezőgazdasági munkára közvetítették ki parasztgazdaságokba.

Cselekményét megbánta, hazaírt leveleiben közölte, hogy vissza szándékozik térni Magyarországra. „A későbbiek során megjelent a bécsi Magyar Követségen, ahol ugyancsak bejelentette hazatérési szándékát. Ennek alapján a részére a Magyar Követségen útlevelet biztosítottak és 1957. augusztus 17-én több társával együtt útba indították Magyarországra. Nevezettet a határátlépés után őrizetbe vették, majd a későbbiek során vele szemben büntető eljárást indítottak.”¹⁰

3. Az elsőfokú bírósági ítélet

Az iratgyűjtőben sajnos a két ítéleten és a kísérő levélen kívül más dokumentum nem található. Egyes dossziékban, ritka esetekben, a katonai ügyészség vádirata, vagy a katonai parancsnokok jelentései, javaslatai, személyi jellemzések, környezetanulmányok is megtalálhatók és ezek segítségével a történetek jobban megítélhetők. Jelen esetben a vádiratot feltételezhetően még a határőrségi ügyészség állította össze, de a közben bekövetkezett átszervezés miatt a tárgyaláson már a honvéd kerületi ügyészség képviselője vett részt.

A katonai ügyészség a vádlottal szemben a BHÖ¹¹. 48./A. pontjában foglalt és annak /1/ bekezdés szerint minősülő külföldre szökés büntette, valamint a BHÖ 37. pont és annak /1/ bekezdése b/ és c/ alpontjában foglalt és a 38. pont /1/ bekezdés III. tétele szerint minősülő hűtlenség büntette miatt emelt vádat.

A katonai ügyész perbeszéde során a hűtlenség büntette vonatkozásában akként módosította a vádat, hogy e

¹⁰ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹¹ BHÖ = Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása.

vonatkozásban kifejtett vádlotti magatartást a BHÖ. 58. pont /1/ bekezdés I. tétele szerint kérte értékelni.

„A vádlott a tárgyalás során a cselekmény elkövetését beismerte, bűnösnek azonban csak a külföldre szökés büntettségében érezte magát.”¹²

Szökésekor még nem tette le a katonai esküt. A bíróság tényleges katonának tekintette, „mint tényleges katona” szerepel a fogalmazás az indoklásban.

Ellentmondásosnak látom a hűtlenség vádjának megfogalmazását és az ez alapján hozott ítéletet.

A bíróság által nem nevesített nyugati felderítő szervek két alkalommal kihallgatták, egyszer Bécsben a rendőrség épületében. Ez egyébként természetes eljárásnak minősült hasonló esetekben nálunk is, átszökött jugoszláv vagy román katonák esetében. A kihallgatások beismerése képezi a hűtlenségi vád alapját, mely szerint megválaszolt különböző kérdéseket, elmondta parancsnokai nevét, annak ellenére, emeli ki a bíróság, hogy vele szemben erőszakot nem alkalmaztak.

„a vádlott ezen kihallgatások alkalmával katonai titkokat képező adatokat szolgáltatott ki a nyugati hírszerző szervezeteknek.”¹³

Mik voltak, lehettek ezek a katonai titkok?

„Az első kihallgatása alkalmával megmondta a szd.[század] parancsnokának és szakaszparancsnokának nevét, továbbá, hogy ezredénél 5-600 fő kiképzése folyik, valamint közölte azt, hogy a rajok létszáma általában 12-15 fő”.¹⁴ Térképen megmutatta a gyakorló terek elhelyezkedését. Elmondta, a határőr járőrök milyen fegyverzettel, felszereléssel teljesítenek szolgálatot. Nyilvánvalóan semmi értékelhető, az

¹² Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹³ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁴ Az elsőfokú ítélet indoklása.

osztrák, vagy más szervek számára fontos, Magyarország ellen esetleg felhasználható információ nem hangzott el. Ez az egyszerű katona ilyenekkel nem is rendelkezhetett. Tudatlanságát azonnal felismerhették és a két esetet leszámítva többet nem is foglalkoztak vele.

Furcsa mondat az indoklásban, nem világos, tartalma miként kapcsolódik a hűtlenség vádjához: „Végül ismertette a debreceni volt munkástanács elnökének a nevét és annak az ellenforradalom ideje alatt kifejtett tevékenységét.”¹⁵

A hűtlenség vád vonatkozásában a bíróság megállapította, hogy az ügyészség véleményével szemben a vádlott az érintett adatokat nem azzal az eredeti szándékkal szerezte meg, hogy külföldi szervek tudomására hozza. Ezért a „bűnösségét a BHÖ. 37. pontjában foglalt és annak /1/ bekezdése szerint büntetendő hűtlenség büntetében lehetett megállapítani.” Ennyiben tér el a megítélés az ügyészség véleményétől.

Az ítélet indoklásában több enyhítő és súlyosbító körülmény is szerepel. Vele szemben Ausztriában nem alkalmaztak kényszerítő eszközöket a kihallgatás során, a bíróság ezért szigorúbban veszi „katonai titkok kiszolgáltatását”.

„Mindezek mellett azonban rá kell mutatni arra is, hogy a vádlott magatartásáért bizonyos mértékben nevezett parancsnokságát is felelősség terheli. A tárgyalás adataiból megállapítható, hogy az egészen kevés szolgálati idővel rendelkező vádlottal szemben olyan fenyegetési eszközöket alkalmaztak, amelyek őt emberi méltóságában megsértették, továbbá azzal neki testi és lelki gyötrelmeket okoztak. Ez a bánásmód keserítette el a vádlottat olyan mértékben, hogy az alakulatát elhagyva, külföldre szökött. Bár e körülmény a

¹⁵ Az elsőfokú ítélet indoklása.

vádlott magatartását nem menti, azonban alanyi bűnösségét nagy mértékben csökkenti.”¹⁶

„A vádlottnak, mint határőr katonának az volt a fő kötelessége, hogy az országunk külső és belső biztonságát védelmezze.” „a vádlott cselekménye súlyos és társadalmilag igen veszélyes”. Ugyanakkor a bíróság azt is látta, hogy „Nevezett már a külföldre kerülése után rövid idő múlva rájött cselekményének helytelenségére”.

„Az 1957. augusztus 18-tól előzetes letartóztatásban lévő vádlottat a bíróság bűnösnek mondja ki:

1./ külföldre szökés büntetében,

2./ hűtlenség büntetében,

és ezért halmazati büntetésül 6 /hat/ évi börtönre, mint főbüntetésre, valamint 4 /négy/ évi időtartamra a büntetőtörvényben meghatározott egyes jogok gyakorlásától való eltiltásra és meglévő vagyonának az elkobzására, mint mellékbüntetésre ítéli.” „Az előzetes letartóztatásban eltöltött időt 9 /kilenc/ hónapot és 5 /öt/ napot a kiszabott büntetésbe beszámítja.”¹⁷

A bíróság a vagyoneklobzást is alkalmazta, mint mellékbüntetést, mert ezen bűncselekményt elkövetőkkel szemben a BHÖ. 48./D. pont /1/ bekezdése kötelezően előírta.

4. A másodfokú bírósági ítélet

Az iratgyűjtőben megtalálható a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága másodfokú ítélete.¹⁸

¹⁶ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁷ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁸ Eredeti nyilvántartási száma: Katf. II.0037/198. „Szigorúan titkos”

A zárt fellebbezési tárgyalásra azért kerülhetett sor, mert az eredeti ítélet ellen a vádlott és a védője jelentett be fellebbezést enyhítés céljából.

A Legfelsőbb Bíróság „egyébként a bejelentett fellebbezéseket elutasítja”. A hűtlenség vádjának jogi megítélésében született némi változtatás, de ez az ítélet súlyát nem módosította.

A minősítés vonatkozásában a hűtlenség esetében változtat, „a minősítés tekintetében akként változtatja meg, hogy vádlottnak az ítélet 2./ pontjában írt cselekményt a BHÖ. 37. pont /1/ bekezdés b./ pontjában írt cselekményét a BHÖ. 37. pont /1/ bekezdés b./ pontjába ütköző és a 38. pont /1/ bekezdés I. rendelkezése szerint minősülő hűtlenség bűntetteként minősíti”

„a katonai bíróság a hűtlenség bűntetteként értékelt cselekmény jogi megítélésénél” tévedett

„A vádlott, mint a néphadsereg tagja [bírói tévedés, a vádlott nem tartozott a néphadsereg állományába], szökött külföldre és viszonylag nagy súllyal bíró, katonai természetű adatokat szolgáltatott ki idegen állam kémszervezete számára.”¹⁹ (Ezt a „nagy súlyt” már mérlegeltük)

5. Záró gondolatok

Valamennyi katonai szervezet, de a rendészeti szervezetek is üldözik a szökés cselekményét, lásd Hautzinger Zoltán kapcsolódó publikációját.²⁰

Ennek ellenére meglepett engem a jelen esetben hozott ítélet súlyossága. Egy egyszerű katonáról van szó, aki még a

¹⁹ Másodfokú bírósági ítélet.

²⁰ HAUTZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*, Pécs, AndAnn, 2010, 1-109. o.

katonai esküt sem tette le, akivel szemben még a bíróság meglátása szerint is jogtalanul jártak el. A körülmények mérlegelésében nyilvánvalóan az állam vélt politikai érdekei játszhatták a meghatározó szerepet, a határőr szolgálat minden áron történő megszilárdítása.

Az érintett érdekében láthatólag senki sem emelt szót, legalábbis annak nyoma nem maradt. Más határőrök is kiszöktek, majd visszatértek ilyen súlyos következmény nélkül. Ismerünk kerületparancsnoki felterjesztést, melyben kéri hasonló esetben az ügyészségi eljárás határozatban történő megszüntetését és az érintett szolgálati áthelyezését Keletre, úgynevezett „baráti viszonylatba”. Ott a katona minden további nélkül teljesíthetett szolgálatot. A zalaegerszegi határőr kerületnél külföldre szökött 1 fő sorkatona decemberben Ausztriából, 2 fő Hollandiából '57.02.25-én tért vissza. Március 14-én még a tartalék századnál teljesítettek szolgálatot, azaz komolyabb eljárás addig nem folyt ellenük.²¹ A csornai határőr kerület parancsnoka külön kérte mérlegelni, hogy azok a határőrök, akik önhibájukon kívül kerültek külföldre és visszatértek, ne kerüljenek ügyészség elé, helyezték át őket más viszonylatba. A kerületnél ekkor öt fő ilyen határőr volt.²² Mindkét utóbbi eset még az amnesztia rendelet által meghatározott időhatárok között fordult elő.

A magam részéről a hűtlenség vádját teljesen alaptalannak látom. A bírósági indoklás sem bizonyítja, hogy az elítélt értékes információk birtokában lett volna és azokat ellenséges szervezet számára kiszolgáltatta. A tiltott

²¹ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 24. sz. doboz VII/2-5. tárgykör 121. folyószám. Jelentés. „Tárgy: Jelentés Ny-ról visszatért hő-ökről.” 1957.03.14.

²² MNL HOP XIX-B-10 1957. év 24. sz. doboz VII/2-5. tárgykör 119. folyószám. „Tárgy: 0100/szolg. 1957. sz. rendeletére jelentés”.

határátlépéssel kapcsolatos amnesztia rendelet órá több szempontból sem vonatkozott, mely szerint: „Tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntető eljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. évi október 23. napja és a jelen törvényerejű rendelet hatálybalépése közötti időben lépte át, feltéve, ha Magyarországra 1957. évi március hó 31. napjáig bezárólag önként visszatér.”²³ Jelen esetben a határőr, többek között „kicsúszott” a meghatározott időhatárból, és mint katona, külföldre szökés büntettének elkövetése miatt jártak el vele szemben, de igazán súlyos vád a hűtlenség büntette lett. Sajnos a levéltárban egyelőre a határőr további sorsával kapcsolatos adatokat nem találtam.

A mostoha bánásmód és a kiszökések között többször is kimutatható a direkt összefüggés. A kivizsgálások anyagaiból esetenként megállapítható, nem mindig van a kiszökések hátterében politikai jellegű indíték. A rossz körülmények és a rendkívüli leterhelés, a járandóságok rendszeres, folyamatos elmaradása is vezethetett ilyen esetekhez. Az egyik alkalommal megállapították, a kiszökött katona februárban egy, márciusban kettő, áprilisban egy napot volt összesen nappali szolgálatban és már az ötödik vasárnapra osztották be szolgálatba.²⁴

A részben hasonló esetek közül még egyet kívánok kiemelni. A csornai kerület Muck-i őrsén Szedecske József határőr megkísérelt kiszökni, a nyomsávon fogták el. A Budapesti Katonai Bíróság 1957.07.12-én tartott tárgyaláson 10 év börtönbüntetésre ítélte. Az ítéleteknek nyilvánvalóan

²³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 27. törvényerejű rendelete az 1956. évi október hó 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelemben részesítéséről. *Magyar Közlöny*, 1956/98. szám.

²⁴ Kivizsgáló jelentés. MNL HOP XIX-B-10 1956. év 9. sz. doboz III./1. tárgykör, 49. folyószám.

jelentős visszatartó erőt tulajdonítottak. Ezt mutatja a vonatkozó parancs utolsó mondata: „Jelen parancsokat az egész személyi állomány előtt ki kell hirdetni!”²⁵

Ebben az esetben viszont az elítélt szolgálatban fegyveresen kísérelte meg az államhatár jogellenes átlépését, a szökést, (hazaárulást), mely lényegesen szigorúbb elbírálás alá esett.

²⁵ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz, 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok. Tiszthelyettesi és legénységi 3. sz. parancs.1957. 07.24.